

CRISTELLAWEEKEND ZEELAND 18-20 NOVEMBER 2016

Anneke van der Putte¹ en Henk Remijn² (red.)

¹ Brederostraat 9, 6531 CA Nijmegen – avdp@de-stiel.demon.nl

² Poolsterstraat 1, 4356 BT Oostkapelle – henkremijn@zeelandnet.nl

m.m.v. Eduard Osiek, Hermien Wassink, Ida Bruggeman, Nico Dam

van der Putte, A. & Remijn, H. (eds). 2017. The Cristella aphyllophorales autumn weekend Coolia 60(3): 120–128.

The aphyllophorales study group “Cristella” met over the weekend of 18-20 November 2016 in Den Osse on the island of Schouwen-Duiveland, in the province of Zeeland. 354 taxa were found. We give an impression of the weekend, the sites visited and describe some of the most interesting finds.

An het begin van de vrijdagmiddag verzamelden de ruim 20 deelnemers zich bij onze verblijfslocatie in Den Osse, vlakbij Brouwershaven op het Zeeuwse Schouwen-Duiveland. De eerste excursie was gepland naar de buitenplaats “Mon Plaisir” in Schuddebeurs. Schuddebeurs is een rijk begroeide enclave in het verder kale poldergebied van Schouwen-Duiveland. In het landschap ligt het wat verhoogd, ontstaan in een ver verleden door opslibbing van zand en klei. Door de verhoogde ligging in het landschap en het ontbreken van een goede waterbeheersing in het omliggende polderlandschap werd het al gauw een plaats voor bewoning. Rijke kooplieden en notabelen stichtten er diverse landhuizen en buitenplaatsen. De naam Schuddebeurs spreekt dan voor zich.

In de 2^e Wereldoorlog (1945) is Schouwen-Duiveland door de Duitsers bijna geheel onder water (zeewater) gezet en is het parkbos door het zoute water op de buitenplaats ernstig beschadigd. In de jaren '50 van de vorige eeuw is het bos geheel opnieuw ingeplant met loof- en naalddhout. Het beheer van het bosgebied ligt bij Staatsbosbeheer (SBB).

Tomentella crinalis

Het was droog en de kans op veel vondsetn was klein, maar diep verborgen onder een dikke stam kwam na het omdraaien een bruine, korstvormige, stekelige paddenstoel tevoorschijn. Bij de anderen ging geen lichtje branden over de soort, maar Henk Remijn leek het direct

iets van een rouwkorstje. Het werd van alle kanten bekeken, besnuffeld en gefotografeerd. De geur was typisch en moeilijk te omschrijven. Bij Nico riep de geur herinneringen op aan z'n oma. Die associatie hadden de andere deelnemers niet. Met een handzaagje werd een stuk hout afgezaagd voor nader onderzoek. In onze verblijfslocatie werd het vervolgens vlot gedetermineerd als *Tomentella crinalis*, Gestekeld rouwkorstje.

Figuur 1. *Tomentella crinalis*, Gestekeld rouwkorstje. (Foto: Henk Remijn)

Figuur 2. Hompelvoet, beweid door Fjordenpaarden. (Foto's: Anneke van der Putte)

Hompelvoet

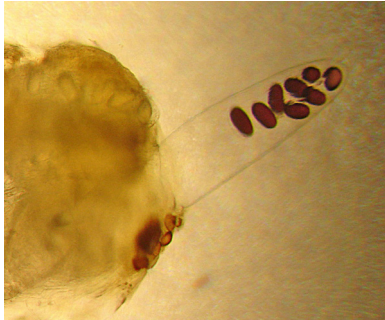
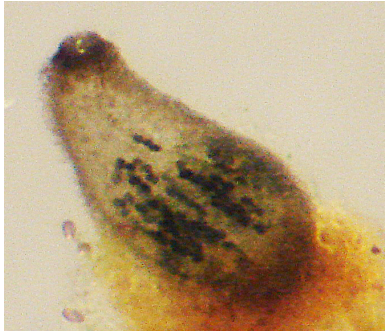
De zaterdag was o.a. gereserveerd voor Hompelvoet, het grootste eiland in het Grevelingenmeer en Zuid-Hollands grondgebied. De groep splitste zich deze dag in tweeën. Eén gedeelte schepte zich in voor een expeditie naar Hompelvoet. Vanuit de haven van Bommenede vertrokken we met de boot van SBB. Er stond een flinke wind die de wolken tegen de blauwe lucht voortjoeg en zorgde voor een prachtig licht; op de boot waren de dikke jassen, mutsen en regenjassen geen overbodige luxe. Na een uurtje varen werd Hompelvoet bereikt en ging men aan wal op het onbewoonde eiland van ruim 3 km².

Hompelvoet is een voormalige zandplaat die vroeger bij springvloed regelmatig overstroomde. Na de afsluiting van het Brouwershavense gat in 1971 is een permanent eiland ontstaan. Inmiddels heeft de bodem van het eiland zich ontwikkeld tot vochtige duingraslanden met kruipwilg- en duindoornstruweel en op de nattere gedeelten vindt spontane ontwikkeling van wilgenbos plaats. Het eiland wordt beweid door Fjordenpaarden. De duingraslanden zijn een waar eldorado voor de doorgewinterde florist. Het eiland herbergt de grootste locatie van de herfstschroeforchis in Nederland. In 2004 voor het eerst gevonden met een populatie van 300 ex. Inmiddels (2016) uitgegroeid tot het respectabele aantal van ruim 53.000 plantjes. Slanke gentiaan, herfstbitterling, parnassia, geelhartje, harlekijn, groenknolorchis en maanvaren zijn andere bijzondere en zeldzame planten die op Hompelvoet voorkomen.

Kijken we naar de paddenstoelgegevens van de Hompelvoet dan komen we aan 23 waarnemingen, verspreid in tijd en verdeeld over 5 km-hokken (Bron: Google Earth en verspreiding-satlas.nl). In 2015 heeft de Zeeuwse paddenstoelenwerkgroep de graslanden en enkele bosjes aan de oost- en zuidkant geïnventariseerd. Tijdens die excursie werden 65 soorten genoteerd. Kortom, er was werk aan de winkel. Met deze Cristella-excursie hoopten we een flinke boost aan het aantal soorten te kunnen geven. En dat lukte! In de bosjes achteraan op het eiland lever-

Figuur 3. Roze zweephaarschijfje, *Flagelloscypha libertiana*. (Foto: Anneke van der Putte)

Figuur 4. Ascomyceten op mest: boven *Podospora vesticola*, Kortborstelig menhirzwammetje, onder *Ascobolus immersus*, Slijmsporig spikkelschijfje (Foto's: Anneke van der Putte)

den de natte wilgen een paradijselijke hoeveelheid kleine mycena's op. Overal waar je keek, zaten op de natte, bemos- te stammen kleine witte paddenstoeltjes, vaak niet meer dan een halve cm groot, soms één cm. Ze groeiden tot halverwe- ge de stammen en op de takken. Er werden 10 soorten geteld. Op het hout zaten verder twee soorten Zweephaarschijfjes, *Flagelloscypha minutissima*, Klein zweephaarschijfje, en *F. libertiana*, Roze zweephaarschijfje. Ook *Marthamyces pha- cidoides*, voor de meeste lezers beter bekend als *Propolis versicolor*, Grijswit houtschijfje, werd aangetroffen. In het open veld stond *Lepiota erminea*, Duinparasolzwam, in het gras, en op een iets hoger stukje *Calocybe carnea*, Roze pronkridder. Ook al viel het open veld wat tegen, er lieten zich toch nog 5 soorten wasplaten tellen. Overdadig groeiden wel de exemplaren van *Inocybe agarhii*, Geringde viltkop.

De mest die de Fjordenpaarden in het veld hadden gedeponneerd, leek eveneens niet echt veel- belovend. Maar na een week in de koelkast leverde het uiteindelijk toch nog 9 soorten op, waar- onder *Ascobolus immersus*, Slijmsporig spikkelschijfje, *Podospora vesticola*, Kortborstelig menhirzwammetje, *Saccobolus citrinus*, Stekelsporig spikkelschijfje, *Schizothecium conicum*, en *Sporormiella intermedia*, Kromsporige brokkelspoorzam. *Schizothecium conicum* bleek niet nieuw voor Nederland. Hij werd al eerder gevonden en staat vermeld in "Niet zomaar een bos..." onder de naam *Podospora conica*, met als Nederlandse naam Kleefharig menhirzwam- metje. In totaal werden op Hompelvoet 167 soorten geteld.

Grevelingendam (Eduard Osieck en Hermien Wassink)

De tweede excursie die dag, met de 'hout-liefhebbers', ging naar de Grevelingendam en het bos- en krekengebied van Ouwerkerk. Het krekengebied van Ouwerkerk is ontstaan tijdens de Watersnoodramp van 1953. Voor de tweede keer in korte tijd kwam Schouwen-Duiveland onder zeewater te staan. De gevolgen van de overstroming in 1953 hebben grote littekens in het landschap en bij de bevolking achtergelaten. Bij het krekengebied van Ouwerkerk is het Watersnoodmuseum gevestigd, dat de herinnering aan de Watersnoodramp levend houdt. Het gebied rond de doorbraakkreek is na het herstel van de dijken ingericht met loofbos en enkele graslandjes. Het meest landinwaartse perceel is met beuk ingeplant. De bodem bestaat uit klei met hier en daar sediment van zand, afgezet onder invloed van de getijdenstroom die maanden- lang het gebied in en uitstroomde. SBB heeft het krekengebied in beheer.

De Grevelingendam is in dezelfde periode ontstaan als Hompelvoet. Om het getij uit het gebied te halen moest achter in het Brouwershavense gat ook een dam aangelegd worden. Had men dit niet gedaan, dan zou via de Oosterschelde het getij alsnog in het Grevelingenmeer blijven bestaan. Na de afsluiting is de toen ontstane Grevelingendam hoofdzakelijk ingericht voor de recreatie. Er zijn speelweiden, recreatiebosjes en bermen met populierinplant. De oe- vers zijn vooral in trek bij waterrecreanten. Het beheer is in handen van het Grevelingschap. De bodem bestaat uit kalkrijk zand. Door het gevarieerde landschap van loofbos en niet be-

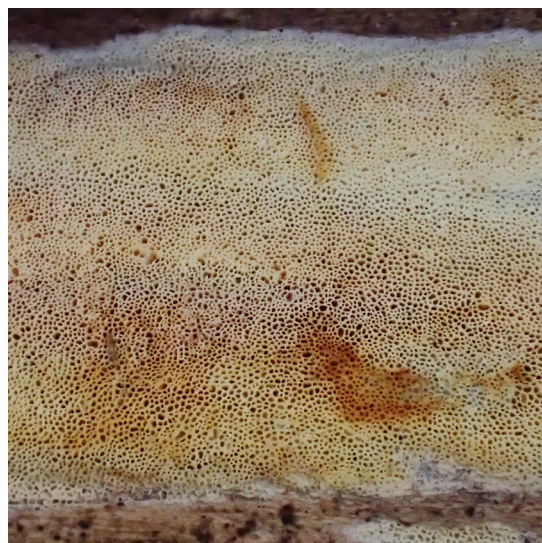
Figuur 5. Duidelijk elfendoekje, *Hypochnicium wakefieldiae*. (Foto: Hermien Wassink)

meste graslanden ontwikkelde het zich tot een rijk paddenstoelengebied. De paddenstoelenwerkgroep van de KNNV Roosendaal houdt hier regelmatig excursies. Zij hebben de paddenstoelenstatistieken bijgehouden. Inmiddels staat de teller voor het gebied op zo'n 350 soorten waarvan er een kleine 50 op de Rode lijst staan.

In dit gebied konden de liefhebbers van bos met veel dood hout deze zaterdagmorgen hun hart ophalen. De bosjes bestaan uit een mengeling van loofbomen zoals populier, eik, els, esdoorn en berk. In totaal werden 82 soorten vastgesteld waarvan 42 op hout, waarvan tweederde korst-, gaatjes- en trilzwammen betroffen. Meest bijzondere vondsten waren Dunne kelderzwam, *Coniophora arida* var. *arida*, Klein krentenbrikkorstje, *Cristinia helvetica*, Grijsbruin waskorstje, *Exidiopsis griseobrunnea*, Duidelijk elfendoekje, *Hypochnicium wakefieldiae*, Vaalblauwe kaaszwam, *Postia subcaesia*, en Maanspoorstrookzwam, *Sidera vulgaris*. De meest zeldzame soort was ongetwijfeld het Duidelijk elfendoekje, dat verder alleen bekend is van vier plekken in Utrecht en van Voornes Duin, hemelsbreed niet ver van de Grevelingendam dus. In 2011 werd de soort voor het eerst in Nederland waargenomen op landgoed Nijenrode op wortels en ondergronds hout. Het Duidelijk elfendoekje, dat alleen is opgenomen in het standaardwerk van Bernicchia & Gorjón (2010), werd voordien waarschijnlijk over het hoofd gezien omdat de soort in de toen gebruikte sleutels ontbrak. Hij werd nu gevonden op een loofhoutstronk en behoort tot het soortencomplex van het Kleinsporig elfendoekje (*Hypochnicium punctulatum*). Hij onderscheidt zich van laatstgenoemde door dikwandige basishyfen en smallere sporen.

Een andere leuke vondst was die van de Maanspoorstrookzwam (op een elzenstam), de eerste vondst in de provincie Zeeland. Na de eerste Nederlandse vondst van deze soort tijdens het Cristella-weekend in Bergen (2010) is de soort nu in bijna alle provincies vastgesteld (met uitzondering van Friesland en Overijssel). De Maanspoorstrookzwam kan zowel worden aangetroffen op loof- als naaldhout, meestal aan de onderkant van op de bodem liggende takken en dunne stammen. In elk geval op loofhout kan de soort forse plakvaten vormen.

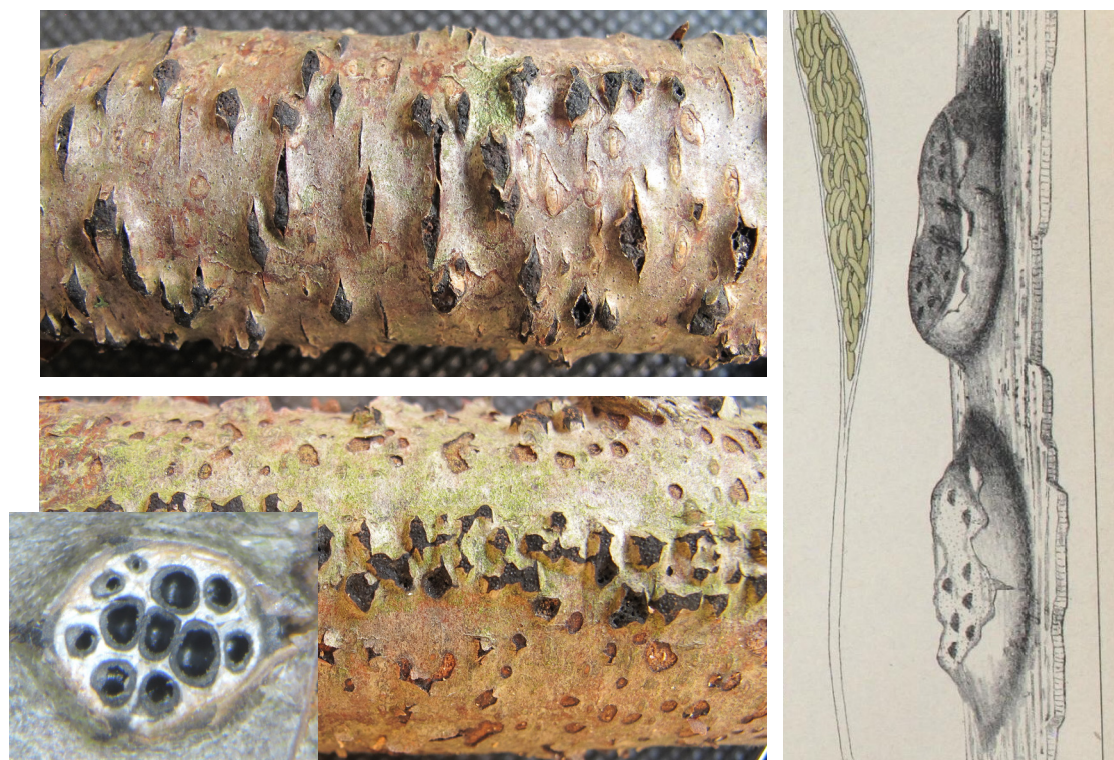
Figuur 6. Maanspoorstrookzwam, *Sidera vulgaris*. (Foto: Eduard Osieck)

Vaak is de soort wel in het veld te herkennen (witte tot gelige resupinate gaatjeszwam met kleine gaatjes: 6-8 per mm, Figuur 6), maar microscopische controle is wel nodig (kleine maanvormig gekromde sporen, aanwezigheid van grote kristallen in het weefsel, geen kristallen aan de hyfenuiteinden zoals bij de Kleine kaaszwam, *Skeletocutis nivea*).

Schorsschijfjes (*Diatrypella*) (Eduard Osieck)

Op de Grevelingendam werden op een berkentak opvallende langwerpige stromata gevonden, die van het Berkenschorsschijfje (*Diatrypella favacea*) bleken te zijn (figuur 7). De stromata waren langgerekt ovaal (ca. 5×2 mm), kenmerkend voor de soort. In Nederland komen nog drie verwanten voor: Eikenschorsschijfje (*D. quercina*), Elzenschorsschijfje (*D. verruciformis*) en Kussenvormig schorsschijfje (*D. pulvinata*). Alle zijn algemeen met uitzondering van de laatstgenoemde waarvan slechts één vondst bekend is. Soorten van het geslacht *Diatrypella* zijn te herkennen aan de worstvormige sporen, veelsporige asci (d.w.z. veel meer dan de gebruikelijke 8 sporen), perithecia in een stroma en gesteelde, dunwandige asci (Ascoproject, sleutel A1). Dit betreft merendeels microscopische kenmerken waarvoor bij de determinatie vers materiaal nodig is (na de sporenvorming kunnen de donkere stromata

Figuur 7. Stromata van het Berkenschorsschijfje, *Diatrypella favacea* (linksboven) en van een schorsschijfje op beuk, *Diatrypella* cf. *angulata*, (linksonder); inzet dwarsdoorsnede door een stroma met 11 perithecia, breedte 2,4 mm. (Foto's: Eduard Osieck) De tekening rechts, ontleend aan Berlesi (1905), toont een met vele sporen gevulde ascus met lange steel die typisch is voor het geslacht *Diatrypella*, en stromata van het Berkenschorsschijfje.

(zwarte) Elzenschorsschijfje (*D. verruciformis*) door de bleke tot lichtbruine stromata die later donkerder worden, met duidelijk gevoorde papillen. Dit laatste kenmerk pleit voor *D. angulata*. Vasilyeva & Scheuer merken verder nog op dat laatstgenoemde in vergelijking met *D. verruciformis* kleinere stromata heeft met minder perithecia. Door Winter (1887) is dit verschil gekwantificeerd: 3-8 perithecia per stroma bij *D. angulata* en 25-50 bij *D. verruciformis*. Op tekeningen van beide soorten in de beroemde “Icones Fungorum” van Berlese (1905) is het verschil ook te zien: in dwarsdoorsnede (d.w.z. evenwijdig aan het substraat) zijn resp. 4 en 11 perithecia zichtbaar. Het verzamelde materiaal heeft 5-15 perithecia per stroma, hetgeen ook wijst in de richting van *D. angulata*. Door gebrek aan vergelijkingsmateriaal van het Elzenschorsschijfje afkomstig van els blijft de determinatie echter vooralsnog onbeslist.

Literatuur (bij Schorsschijfjes)

- Berlese, A.N. 1905. Icones Fungorum omnium hucusque cognitorum ad usum Sylloges Saccardianae adcommodatae, 3.
- Bernicchia, A. & Gorjón, S.P. 2010. Corticiaceae s.l. Edizione Candusso, Italië.
- Chlebicki, A. 1986. Variability in *Diatrypella favacea* in Poland. Trans. Brit. Mycol. Soc. 86: 441-449.
- Croxall, H.E. 1950. Studies on British pyrenomycetes. III. The British species of the genus *Diatrypella* Cesati & De Notaris. Trans. Brit. Mycol. Soc. 33: 45-72.
- Vasilyeva, L. & Scheuer, C. 1996. Neuere Aufsammlungen stromatischer Pyrenomyceten aus Österreich, insbesondere der Steiermark. Mitt. Naturwiss. Ver. Steiermark 126: 61-82.
- Winter, G. 1887. Pilze. Ascomyceten: Gymnoasceen und Pyrenomyceten. In: Rabenhorst's Kryptogamenflora von Deutschland, Österreich und der Schweiz, 1(2). Eduard Kummer, Leipzig.

Watergat Renesse

De afsluitende excursie van zondagmorgen voerde naar het Watergat bij Renesse. Het terrein ligt in de binnenduinrand en is een particulier landgoed, in eigendom bij de familie Lubbers. Daar zouden we de eendenkooi en het bosgebied kunnen bezoeken.

Het regende in de vroege ochtend, maar de mobiele telefoons van de deelnemers gaven aan dat het met een half uurtje droog zal zijn. Daar hield het weer zich aan. Dat gold minder voor de afspraken met de eigenaar van het Watergat. De eendenkooi, niet als zodanig in gebruik, bleef voor ons gesloten, ondanks eerdere afspraken dat we daar ook zouden mogen inventariseren. We konden uiteindelijk alleen het bosgebied bezoeken, dat bestaat uit een berkenbroekbos en een, door de hoge grondwaterstand, vochtig elzenbroekbos. De Wimpergeleitandzwam was een van de beperkte hoeveelheid soorten die die laatste ochtend nog gevonden werden.

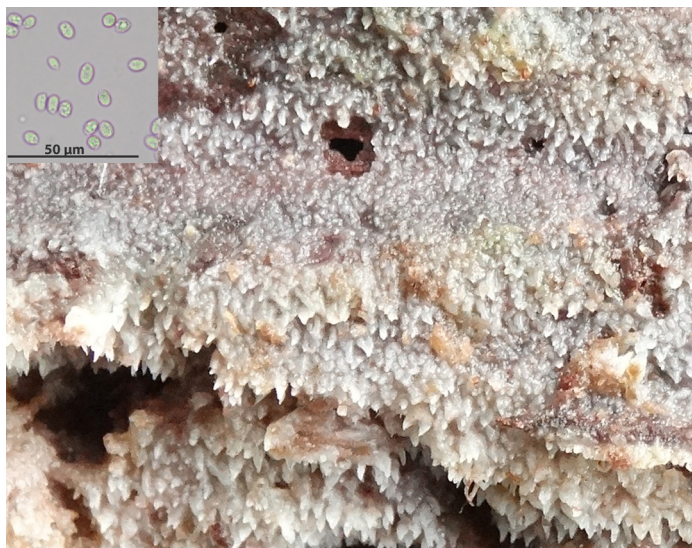
Het was een beetje een teleurstellend slot van dit verder zeer geslaagde Cristellaweekend, met de ronduit perfecte verzorging door Henk en Willie Remijn. In totaal konden er na de nodige nadeterminaties 354 soorten bijgeschreven worden, waaronder 2 nieuw voor Nederland.

Geleitandzwammen om van te watertanden (Nico Dam & Ida Bruggeman)

Tijdens de laatste excursie van dit Cristellaweekend kwamen we op landgoed ‘Watergat’ in Renesse terecht. Het deed zijn naam op dat moment slechts ten dele eer aan: ‘gat’ klopte wel (sorry, Renesse), maar aan ‘water’ ontbrak het nogal. Desondanks werden ook hier interessante paddenstoelen gevonden, waaronder een geleitandzwam: een korstvormige trilzwam met korte stekeltjes op het oppervlak. Het betrof een van de soorten met zgn. ‘myxarioïde’ basidiën, d.w.z. basidiën met een ongeveer bolvormige kop op een lange steel, waarvan de kop

Figuur 8. *Wimpergeleitandzwam*, *Stypella subgelatinosa* (Foto: Ida Brug-geman).

door twee kruiselings staande overlangse septen in vier par-ten verdeeld lijkt te zijn. Op basis van de globale vorm van het vruchtlichaam werden de soorten met dergelijke karakteristieke basidiën tot voor kort over een klein aantal aparte genera verdeeld (Jülich, 1984; Hansen & Knudsen, 1997), waaronder *Protodontia*, de geleitandzwammen. In een iets recentere publicatie door Peter Roberts (1998) worden de meeste korstvormige soorten echter onder één noemer geschaard, *Stypella*, en die opvatting is in de Beknopte Standaardlijst (Arnolds & van den Berg, 2013) en Verspreidingsatlas.nl overgenomen.

Tot voor kort was er slechts één geleitandzwam uit Nederland bekend, de Wimpergeleitandzwam (*Stypella* (of *Protodontia*) *subgelatinosa*). Deze soort werd in 1995 voor het eerst in ons land gevonden (de Vries, 1996), en is later een keer in Coolia beschreven, naar aanleiding van een vondst uit de Europoort (de Vries et al., 2006), ook al weer tijdens een Cristellaweekend. Het is een zeldzame soort, met slechts een stuk of tien stippen op Verspreidingsatlas. In de hierboven al genoemde publicatie van Roberts (1998) werd ook een dubbelganger beschreven: *Stypella legonii*. Die soort is sinds kort ook uit Nederland bekend, en heeft de naam Langsporige geleitandzwam gekregen (Bruggeman, 2016). Hoewel die Nederlandse naam niet helemaal de lading dekt (de twee soorten onderscheiden zich eerder in de breedte dan in de lengte van de sporen) geeft die naam wel aan dat beide soorten op basis van sporenvorm onderscheiden moeten kunnen worden. Onze geleitandzwam uit Watergat (zie kader voor een korte beschrijving) had sporen die sprekend leken op Roberts' tekeningen van de sporen van *S. legonii*. Maar plaatjes kijken is niet genoeg. Bij nameten bleek dat de sporenmaten van onze vondst ruim binnen de marge van *S. subgelatinosa* vielen, en we houden het dus op de Wimpergeleitandzwam.

Gestekelde trielkorstjes worden tot nu toe weinig gemeld, maar waarschijnlijk worden ze meestal over het hoofd gezien. Zelf heeft Ida *S. subgelatinosa-legonii* in de loop der jaren zo'n 10× verzameld. Van Ida's eerdere vondsten zijn de sporenmaten niet bekend (en die zouden misschien beter tot een ss. lato-soort gerekend kunnen worden); van de late-re vondsten waren er drie *S. subgelatinosa* en één *S. legonii* (de enige eenzame stip in de Verspreidingsatlas tot nu toe – wie volgt?).

Literatuur

- Arnolds, E. & van den Berg, A. 2013. Beknopte Standaardlijst van Nederlandse paddenstoelen 2013. Uitgave NMV.
- Bruggeman, I. 2016. *Stypella legonii*. Coolia 60(1): 46.
- Jülich, W. 1984. Die Nichtblätterpilze, Gallertpilze und Bauchpilze. Kleine Kryptogamenflora, Band

Ilb/1. G. Fischer Verlag, Stuttgart.

Hansen, L. & Knudsen, H. 1997. Nordic Macromycetes, vol. 3. Nordsvamp, Kopenhagen.

Roberts, P. 1998. A revision of the genera *Heterochaetella*, *Myxarium*, *Protodontia*, and *Stypella* (Heterobasidiomycetes). Mycotaxon 69: 209–248.

De Vries, B. 1996. Verslag van de NMV-excursies in het jaar 1995. Coolia 39 (2): 58–69.

De Vries, B., Dam, N. & Wassink, H. 2006. Hoopvolle geluiden uit de Europoort. Coolia 49(1): 37–40.

***Stypella subgelatinosa* (P. Karst.) P. Roberts – Wimpergeleitandzwam**

Landgoed 'Watergat', Renesse, NL; Am. coörd. (41; 417). Onderop dood loofhout. Collectie ND16159, 20 nov 2016.

Vruchtlichaam resupinaat (korstvormig), totale oppervlak ongeveer 4 cm². Vanuit een dunne basale laag groeien korte, puntige stekeltjes, die nauwelijks 0,5 mm lang zijn. Bleek grijs. Consistentie min of meer gelatineus.

De stekels bestaan uit hyfenbundels (geen cystiden). Basidiën myxarioïd (zie hoofdstekst), 4-sporig, met basale gesp. Geen cystiden gezien, maar er zijn wel kronkelige en aan de top soms vertakte hyfidia. Sporen min of meer cilindrisch, iets gebogen, kleurloos, glad, afm. ca. $8 \times 4,8 \mu\text{m}$.

Roberts (1998) onderscheidt *S. legonii* en *S. subgelatinosa* op basis van vooral de breedte van de sporen: 2–3 μm voor *S. legonii*, tegen 3,5–5,5 μm voor *S. subgelatinosa*. Omdat de lengte van de sporen bij beide soorten ongeveer gelijk is, vertaalt zich dat verschil in breedte ook in een verschil in vorm. In zijn sleutel staat dan ook (Q is de lengte/breedte-verhouding van de sporen):

-De meeste sporen subgloboos tot ellipsoïd ($Q=1,1-1,9$), 3,5–5,5 μm breed: . . ***S. subgelatinosa***

-De meeste sporen slank ellipsoïd tot cilindrisch ($Q=1,8-2,8$), 2–3 μm breed: ***S. legonii***

Beide soorten worden in deze publicatie ook beschreven. De bijbehorende tekeningen benadrukken weliswaar bovengenoemde verschillen, maar kunnen je ook op het verkeerde been zetten. De door Roberts (1998) afgebeelde sporen van *S. legonii* zitten net in het overlappende bereik van de in de sleutel gegeven Q-waarden (1,65–2,05; dat kun je gewoon met een meetlatje nameten), terwijl die van *S. subgelatinosa* daar ruim onder zitten. Hoewel de sporen van

onze collectie dus beter lijken op Roberts' tekeningen van de sporen van *S. legonii*, blijkt uit de feitelijke breedte ervan dat de vondst toch tot *S. subgelatinosa* gerekend moeten worden.

Figuur 9. Vruchtlichaam van *Stypella subgelatinosa* (Wimpergeleitandzwam), onderop een stuk op de bodem liggend rot loofhout. Collectie ND16159. (Foto: Nico Dam)